

Đuro Kriste

NEKI VJERSKI I SVJETOVNI OBIČAJI PUČANSTVA U ŽUPI TREBINJI

Župa Trebinja nalazi se u jugozapadnom dijelu Popova polja, između donjeg toka rijeke Trebišnjice i granice s Republikom Hrvatskom. Uglavnom zauzima brdsko područje u predjelu između Popova polja, općine Neum i graničnih sela Stonskog primorja od Trnovice do Slanog.

Raniji naziv župe je bio *Župa Popovo*, sjedište joj je bilo Rupni Do (Parochia de Popouo de Rupni Doo), a od polovice 18. stoljeća ustalio se novi naziv *Župa Trebimlja* sa sjedištem u Trebinji (Parochia sub titulo Asumptionis BMV de Trebigna).

Župi Trebinji pripadaju sela: Trebinja sa zaseocima, Brijeg, Glavaši, Milići, Donja Trebinja, Dužica, Zagorac, Pećina i Turkovići, te Dobri Do, koji je od 1953. u sastavu općine Čapljina, a sada općine Neum, Cicrina sa zaseocima, Strmica, Zatmorje, Kremena Njiva i Grabovi Do, Trnčina sa zaseocima, Vojevići, Planjak, Brestica, Rupni Do, Gajic, Paraunići, Prijedor i Donja Trnčina, te selo Velja Međa koja nema zaselaka.

Do polovice ovog stoljeća na tom području nije bilo nikakvih cestovnih komunikacija osim konjskih putova i pješačkih staza. Izuzetak je željeznička pruga Čapljina - Dubrovnik, koja je jednim dijelom prolazila i područjem župe, pa je pučanstvo koristilo radi odlaska "u svijet". No, i pored nepostojanja komunikacija, ili možda upravo zbog toga, župa Trebinja je bila relativno dobro naseljena.

Radi ilustracije navodimo da je 1879. na području župe bilo 170 domova sa 1258 žitelja, 1921. godine 255 domova sa 1738 žitelja, a 1981. godine 230 domova sa 1044 žitelja.

Izgradnjom komunikacija, električne mreže i osmorazredne osnovne škole (jer četverorazredna postoji od 1893.) šezdesetih godina ovoga stoljeća, život i običaji pučanstva počinju se ubrzano mijenjati. Dotadanje osnovno prijevozno sredstvo konja zamjenjuje automobil, a sredstvo za obradu zemlje volove zamjenjuju kultivatori, traktori i drugi poljoprivredni strojevi. Osnovna škola omogućuje odlazak mlađih ljudi u svijet, što povratno donosi nove običaje i novi način življenja. Usvajanjem normi suvremenog načina života i rada staro ubrzano uzmiče pred novim, pa se postepeno običaji reduciraju, zaboravljaju pa i nestaju.

U tom pogledu najkarakterističnija je narodna nošnja, koja je u vrlo kratkom roku, poslije II. svjetskog rata, potpuno nestala, tako da se sada ni za zlato ne može pronaći jedan primjerak. Simptomatično je da su susjedna dalmatinska sela, i pored utjecaja suvremenosti, sve do sada sačuvala svoju narodnu nošnju, dok je pučanstvo našega kraja to s lakoćom odbacilo.

Kako sam rođen i odrastao na tom području, mnoge sam životne procese zapamlio, neke i bilježio, a u nekim i aktivno sudjelovao. Zbog toga osjećam obvezu da ono čega se sjećam i što sam čuo od starijih opišem kako bi se sačuvalo za mlađe. Čini mi se da mogu reproducirati sjećanja na običaje i zbivanja u mom kraju od tridesetih godina pa naovamo, pa me to i ponukalo na opis običaja iz toga doba.

Teško je odrediti vrijeme uvođenja pojedinih običaja, ali se sa sigurnošću može tvrditi da su se neki običaji uglavnom održavali do kraja II. svjetskog rata ili najvećim dijelom do šezdesetih godina ovog stoljeća. Od tada se običaji, posebno svadbeni, znatno reduciraju jer osnovno obilježje svadbe bili su okićeni konji i svatovi. Uvođenjem automobila u svatove okrnuje se svadbeni ceremonijal, a time i vizualni efekt svadbe. Od tada u svatove odlaze i žene i djeca, što je ranije bilo nezamislivo. Popušta i svadbena disciplina jer se toleriraju kašnjenja, navodno prouzročena smetnjama u prometu. Ranije je vlak mogao kasniti, ali konjanik i pješak ne. Jer, moralo se krenuti na vrijeme i na vrijeme stići, -upravo kada je to ugovoren u djevojačkoj kući. Ni loše vrijeme nije moglo omesti polazak svatova, a ako je trebalo ići daleko, polazilo se u "sitne sate",

odmah iza ponoći. Ako bi došli rano, bilo je slučajeva da svatovi nisu primljeni u kuću do točno određenog, dogovorenog termina. Zbog takva odnosa prema ugovorenom vremenu i sada se prepričava, istina kao humor, jedan događaj iz toga kraja. Naime, svatovi su iz neobjasnivih razloga zakasnili, pa je zbog toga u djevojčinoj kući nastalo komešanje. Starac domaćin, ozbiljan i zamišljen, hodao je ispred kuće i odbijao guste dimove. Netko ga upita: "Šta je ovo, stari?" "Ne znam, sinko. Ovo se nije desilo otkako je Abraham rodio Isukrsta!" Svi su se nasmijali, ali se domaćinovo lice razvedrilo tek kad je iz daljine čuo svatovsku pjesmu.

Koliko se držalo do autoriteta svatova najbolje govori podatak da se domaćin u obraćanju koristio izrazom *Gospodo svatovi!*, što je za druge prilike bilo otrcano, pa čak i smiješno. Istodobno u međusobnom komuniciranju svatovi nisu upotrebljavali osobno ime, nego isključivo neki drugi naziv, koji je označavao srodstvo ili kumstvo (rođače, kume i sl.).

Ognjište kao simbol rađanja i opstanka - simbol života - također je znatno utjecalo na život i običaje ljudi. Naime, prostor s ognjištem je predstavljao centar svih zbivanja u obitelji. To je današnji dnevni boravak. Uz ognjište je i vatra veselo pucketala i služila kako za grijanje tako i za osvjetljenje. Tu se odvijao život obitelji, ali i šireg kruga ljudi (prijatelja) u vrijeme nekih posebnih prigoda (svadbe, blagdani, krštenja, pogrebi umrlih i sl.). Do polovice ovoga stoljeća svaka je kuća imala ognjište, koje je u najviše slučajeva bilo napravljeno od gline. Samo poneki, vrlo rijetki, imali su ognjište od matuna (cigla), a neki dovitljivi su u tu svrhu koristili željezne pločice (podmetači ispod tračnica na željezničkoj pruzi), kako bi se produžio vijek ognjišta.

Po završetku II. svjetskog rata tek je poneko domaćinstvo počelo koristiti štednjak (šporet), i to onaj najjednostavniji koji su nazivali "bosanac". Starija čeljad nisu imala povjerenja u to novo "čudo tehnike", pa bi poslije večere nastavili grijati se uz vatru na ognjištu jer su se tako najbolje osjećali. Nije čudno, navikli su na ognjište i vatru uz obvezno otvorena kućna vrata. Poslije šezdesetih godina štednjak postaje obvezan u svakom domu. Time se počinje mjeriti i opredijeljenost za suvremeniji način života. Štednjak postaje simbol novoga načina življenja. Iza njega slijedi i ostalo - do kompletног namještaja i svih tehničkih pomagala u kući. Poslije toga normalno je bilo očekivati da se i dotadanji običaji mijenjaju.

Danas tek poneko domaćinstvo ima ognjište, ali jedino kao prostor za sušenje mesa. Istina, samo poneki, rijetki, zadržali su ognjište u svakodnevnoj uporabi, ali mu je, ipak, ranije značenje znatno umanjeno.

Župna crkva (matica) je bila, i sada je, centar okupljanja župljana, a time i njihove sveukupne vjerske aktivnosti. Zbog toga su i sva sela koja joj pripadaju imala iste, ili skoro iste, običaje. Poneki je zaselak možda imao koji različit detalj, ali to ne opovrgava tvrdnju o kompaktnosti cjeline i njezinih običaja, kako u načinu organiziranja svakodnevnog života tako i obavljanju svjetovnih i vjerskih običaja.

Na kraju, značajno je da je još nešto utjecalo na održavanje običaja, posebno na kontinuitet njihova trajanja. To je uvođenje socijalističkog odnosno komunističkog sustava 1945. godine, koji je za čitavo vrijeme vladanja sprečavao sve što je imalo religiozni karakter. Uvođenje takvog sustava vlasti, a posebno tragične posljedice njegove pobjede, pučanstvo je doživjelo kao šok, od kojega se zadrugo nije moglo oporaviti. Naime, s područja župe Trebinje u II. svjetskom ratu poginulo je 180 mlađih ljudi, od čega njih 127 bili su mlađi od 30 godina. Ako se uzme u obzir da je njih 112 poginulo 1945. godine (Križni put), onda se može ocijeniti intenzitet šoka koji je time izazvan. Ovo bi se moglo ilustrirati i drugim podacima, npr. da je jedan roditelj (računajući supružnike) izgubio 4 sina, petero njih izgubili su po 3 sina, dvadeset i dvoje su izgubili po 2 sina, a 114 roditelja po jednog. Kolika li se tuga, poslije te tragedije, slila na to područje? Zbog toga nije ni čudno što se za duže vrijeme nije ni mislilo na ranije običaje, kako vjerske tako i svjetovne. Sjećam se i svojih roditelja iz tih dana, kada su izgubili 4 sina, pa nikada više nisu za Božić ložili badnjake, htijući valjda na taj način obilježiti svoje duševno stanje.

Zbog toga su i svadbe i slavlja postajala nekako jednostavnija i bez naglašenog ceremonijala, pa je sve, uz kasnija događanja, dovodilo do toga da se i običaji pomalo zaboravljaju, nestaju.

“Sela nestaju, a običaji ostaju”, kaže narodna izreka. Međutim, danas, nažalost, nestaju i sela i običaji. Proces migracije prije Domovinskog rata toliko je opustošio sela da se opravdano zapitati jesu li na izumiranju. Posljedice srpske agresije 1991. godine to su stanje još više pogoršale i još više aktualizirale postavljeno pitanje.

Običaji su sastavni dio života i rada žitelja svakoga kraja. Nastali su u neko davno vrijeme, pa su se, neki prije neki kasnije, modificirali, a neki su se, nažalost, i izgubili. Svaki je kraj u tom

pogledu specifičan, ali bi se uglavnom moglo reći da su skoro svi današnji običaji izgubili dosta od svoje izvornosti. Najkarakterističniji, i u živom sjećanju, još su svadbeni običaji i običaji o vjerskim blagdanima, prvenstveno Božiću, pa ču ih, iz osobnog sjećanja, pokušati opisati i tako ih sačuvati od zaborava.

SVADBENI OBIČAJI

Svadba je bila najveće individualno i obiteljsko veselje. To je bila kulminacija zadovoljstva koje je jedna obitelj mogla doživjeti, pogotovu ako je bila u pitanju tzv. *muška svadba*. Jer, u pripremi, značenju, veselju, jednom riječu u svemu, ženidba je bila mnogo važnija od udaje. Svakako je to odraz odnosa u obitelji, odnosa u tretmanu žene kao manje važnog bića od muškarca. Samo "najnesretniji" nijesu doživjeli da nekoga ožene ili udaju. Zbog toga se sa žaljenjem gledalo na bračne parove bez djece. Smatralo se da su nesretni, čak da možda ispaštaju nečiji grijeh iz prošlosti. No, i to se prihvaćalo kao *Božje davanje*.

Opće je pravilo bilo da se nitko ne ženi prije navršenih dvadeset godina, a rijetkost je bila da se to učini i do 25. godine, jer se smatralo da i momak i djevojka moraju sazreti za brak, pa će moći rađati zdravu djecu. Djevojka ne može "poručiti" nikome, znalo se reći, pa je udaja uvijek zavisila od prosca, ali je bilo dosta slučajeva da je mlada djevojka odbila prosca s motivacijom: "Nije mi još vrijeme za udaju." Uglavnom se vrijeme udaje kretalo od 20. do 25. godine starosti. No, odbijanje prosca uglavnom je uslijedilo ako se djevojci ne sviđa ili ako *nije od dobre kuće*, što je često znao biti glavni razlog. Taj je razlog bio primaran naročito kod udaje, pa je u tom smislu nastala i izreka: "Neka je od kuće pa da je gora od kućke!" Znači, glavno je bilo naći dobru kuću, jer snaha iz takve kuće mora biti dobra. Često se, u takvim prilikama, isticalo: "Uvijek je od loze grozd, a od duba babura!" Vrlo je rijetko muškarac sâm pronašao svoju izabranicu. Preporučivali su mu je ukućani ili netko od poznanika ili rodbine. Tako su djevojke, i ne znajući, uvijek bile pod budnim okom *provodadžija*, koje su ih, ako su bile dobre, preporučivale budućim mladoženjama.

Nastajalo bi potom ugovaranje, za koje momak često nije ni znao do pred samu ženidbu. Pričalo se da je bilo slučajeva da

mladu i ne vidi nego tek kad je svatovi dovedu u njegovu kuću. To je svakako bilo kod onih "smetenjaka" koji se nisu puno razumijevali, a trebalo ih je iz običaja i radi nasljedstva "okućiti" (oženiti). Često su djevojke, u takvim slučajevima, "ukradene" iz kuće jer roditelji ili braća nisu dozvoljavali takvu udaju. Krađa djevojke je prakticirana i kada je djevojka bila "migljiva", pa je prijetila opasnost da je neki drugi momak preotme. U tom bi se slučaju spremili momci iz sela, mladoženjini susjedi i rođaci, otišli bi k njoj u brdo (na pašu) ili navečer na sijelo, pa bi je nagovaranjem uspjeli uvjeriti da podje s njima. A kad se jednom dođe u mladoženjinu kuću, čak i u selo, nema više povratka nazad. Jer, to bi bila velika sramota kako za djevojku tako i za njezinu obitelj. Takva se više, vjerojatno, ne bi udala. Bilo je djevojaka koje su znalački iskorištavale takve okolnosti da bi što više prosaca namamile ne bi li došao, u posljednji čas, onaj najbolji. Ponekad se zbog tih "namiguša", kako su ih zvali, znalo i potući. Stariji su to osuđivali; smatralo se da je najveća slabost tući se zbog toga. Ako bi se takva djevojka udala za lošeg momka, bila bi izvrgnuta podsmijehu, jer "probirač uvijek nađe otirač". Tuče zbog djevojaka više su bile plod kaprica nego ljubavi, jer se ljubav stvarala u braku, pošto je prije braka to bila "zabran u koju se nije smjelo". Rađanjem djece i zajedničkim životom stvarala se ljubav, koja je, u pravilu, bila uvijek skrivena, nikad javno manifestirana. Bračni parovi prvih dana nisu išli skupa, a djever (brat) bio je stalni pratilac mlade, dok je mladoženja bio s njom samo preko noći, kada nitko ne vidi. Tek poslije nekoliko godina, poslije rađanja djece, nije se smatralo grijehom ako ne-kuda i podu skupa, ali i to je bilo najčešće u obavljanju svakodnevnih poslova na imanju. Međutim, ako je netko to često činio, znalo bi mu se, makar u šali, prigovoriti da je "ženoljubac". Uglavnom, za čitava života odnos prema ženi bio je nekako odmijeren i služben. Ona je bila niže biće, dovedeno da sluša i rađa djecu, da ne pogovara ni jednom riječi svekru i svekrvi, pa i ostaloj čeljadi, osim vlastitoj djeci. Ni njih nije smjela tući, jer tu je domaćin koji će im odmjeriti kaznu kada utvrdi da su to zasluzili.

Koliko je odnos muža i žene bio ograničen vidjelo se i iz oslovljavanja. U razgovoru se vrlo rijetko spominjalo ženino ime. Uvijek se za to koristila zamjenica *ona*, a ponetko bi, pri izgovaranju riječi *žena* znao reći *da oprostiš*. Najbolje to ilustrira tadanji odnos muža i žene, koji pokazuje da je žena u to doba bila znatno niže

biće od muškarca. Istina, takav se odnos iz godine u godinu mijenjao, ali je bilo slučajeva da se u nekim obiteljima zadržao dosta dugo, jer se na taj način ljubomorno čuvala tradicija. Tek poslije II. svjetskog rata žena dobiva drugaćiji status u obitelji, ali je oslobođanje od ranijih stega vrlo teško krčilo put. Žena postaje ravnopravniji član obitelji, ali njezino je i dalje *da sluša i rađa* i da se puno *ne petlja* u stvari muškaraca.

Tako se često koristila izreka "Bog je ženi dao dugu kosu, a kratku pamet", a one, valjda da bi to na najbolji način demantirale, počeše kosu skraćivati, a pamet "produljivati". Otvaranjem osmorazredne osnovne škole stvoreni su uvjeti da i ženska djeca prošire svoje obrazovne vidike i da aktivno sudjeluju u svim procesima rada. Tako žene postaju u pravom smislu punopravne, a negdje im je i upravljanje imanjem i obitelji prepusteno, jer muškarci odlaze na rad u poduzeća kako bi popravili ekonomsko stanje gospodarstva. Pravo je čudo kako se u posljednje vrijeme ruše stari običaji i raniji odnosi u obitelji. I dok je prije bilo slučajeva da muž prvi dan ženi *odvali* šamar, kako bi znala tko je gazda u kući, sada pak ima slučajeva da svekar poslije svadbe, makar u šali, rekne: "Eto, djeco, živite lijepo, a tko je pametniji neka i upravlja!"

PRIPREMANJE SVADBE

Razgovor o ženidbi obično je počinjao za vrijeme božićnog ručka. Ako je mladić sazrio za ženidbu, a kuća osjetila potrebu za povećanjem radne snage, domaćin bi za ručkom poveo razgovor o tome. Skoro nikada sâm mladić nije nagovijestio ženidbu, iako je to, možda dugo, potajno prizeljkivao. Vrijeme od Božića do Poklada je ispunjeno aktivnostima oko ženidbe ili udaje. *Provodadžije* su prenosile vijesti, *prosci* su odlazili u djevojčinu kuću, a *mladoženja i njegova kuća* spremali su se za svadbu. Nabavljanje je čega u kući nema. Vino i rakiju donosili su iz Dalmacije, a pšenica bi za tu priliku bila samljevena u mlinu, kako bi je bilo dovoljno za potrebe svadbe. Pastrva se obilatije klala nego drugih godina, jer su bravi (ovnovi) prištedeni za tu prigodu. Nikakvi se kolači nisu nabavljali za svadbu osim uštipaka od pšeničnog brašna, kojih je bilo u izobilju. Kruh, meso i vino bili su osnovna i jedina hrana - izraz bogatstva i zadovoljstva. Svadba je bila dobra ako je svakome bilo

dovoljno kruha i mesa. Vina i rakije moglo je biti i manje. Kada je i toga bilo na vlastitom imanju, trebalo je da ga bude u izobilju. Obilje na svadbi prinosilo je dobar glas kuće.

U neposredne pripreme spadala je nabavka hrane, pića i ogrjeva, ali i ugovaranje svadbe između momkove i djevojčine kuće. Poslije obavljanja *preliminarnih pregovora*, koje su vodile provodadžije, išli su *stari svati*. Često su ti pregovori obavljeni u tajnosti, tako se ne bi ništa znalo do dolaska starih svata, u kojima su bili: mladoženjin otac, stric, ujak, ali i mlađi brat, možda i neki rođak iz susjedstva. U najviše slučajeva išla su tri stara svata, a kod imućnijih ih je bilo i više. Svrha njihova odlaska u djevojčinu kuću bila je da se ugovaranjem utvrdi točan dan svadbe. Tom prigodom su nošeni darovi djevojci (jabuka i prsten s novcem), što je bio znak da je djevojka "rezervirana" za život u novoj kući. Ako bi se dogodilo da djevojka i poslije toga javnog ugovaranja prevari momka, netko od njezine rodbine bio je dužan povratiti darove mladoženji. To je bio težak i nezahvalan posao pa bi ga se svi rado klonuli.

Stari svati su polazili u djevojčinu kuću kako bi tamo stigli u sumrak. Djevojčini su roditelji znali za njihov dolazak i nestrpljivo su ih isčekivali. Takvo je isčekivanje vladalo i u momkovoj kući do povratka starih svata, jer postojalo je zrnce sumnje da se što nepredviđeno ne dogodi. Stari su svati u povratku morali biti okićeni, što je bio znak da su ugovori uspješno završeni i da će biti svadbe. Ako bi se vratili neobavljen posla, reklo bi se da su se vratili *čičava repa*.

Premda se znalo zašto dolaze, stari su svati primani kao nepoznati putnici, a oni su se tako i ponašali. Nakon uobičajenog pozdrava s domaćinom kuće, tražili bi da prenoče jer su izdaleka pa se trebaju odmoriti. Domaćin bi obično odgovarao da su pošteni ljudi uvijek rado primljeni. Naredio bi da konje povedu u štalu, a goste bi poveo u kuću. Tada bi nastalo nadmudrivanje između domaćina i starih svata, a čeljad su bila nestrpljiva očekujući glavni ceremonijal. Domaćin je nudio goste da skinu obuću i ogriju tabane uz toplu vatru, a oni bi to odbili jer nisu sigurni hoće li obaviti posao radi kojega su došli. Tada najstariji od njih izloži svrhu dolaska govoreći da nisu obični putnici nego su stari svati djevojci iz te kuće. Nakon toga postavljaju darove na siniju ili trpezu, a domaćin poziva djevojku pitajući je li voljna udati se za toga i toga mladića i da, ako je voljna, uzme darove koji su joj ponuđeni.

Domaćin upozori djevojku da, ako nije voljna, ne uzima darove jer samo slobodna volja odlučuje. Djevojka odgovori domaćinu, pride siniji, uzme darove, a zatim poljubi domaćinu ruku i rukuje se sa starim svatima, što je znak da je prihvatile ponudu za udaju. Poslije toga razgovor se nastavlja uz večeru i utvrđuje se vrijeme svadbe, broj svatova i pohoda, te sve drugo što je u svezi s organizacijom te svečanosti. Sijelo traje čitavu noć, tek ujutro djevojka s majkom daruje stare svate, koji se poslije ručka upućuju nazad, u mladoženjinu kuću. Darovi se vješaju na leđa (košulje), ali i na konje (maramice i čarape) jer to je vidljiv znak da je uspješno obavljen posao. Na povratku se pjeva putnički ("od uva"), što je opet znak onima koji ih ne vide da su uspješno obavili posao i da će uskoro biti veselje u dvije kuće.

Po povratku u mladoženjinu kuću nastavlja se veselje jer je prekinuta neizvjesnost. Nastaju pripreme za svadbu. Prve nedjelje je prstenovanje kod župnika, gdje dolaze predstavnici jedne i druge kuće s momkom i djevojkom. Nakon prstenovanja je zajednički ručak koji priprema mladoženjina majka. To je obično i prvi susret svekrve i snahe. Poslije prstenovanja za tri naredne nedjelje s oltara se oglašava ili navješćuje predstojeće sklapanje braka, što se naziva "deloncije".

Što se više primiče svadba, užurbanost u jednoj i drugoj kući raste. Na sedam dana prije svadbe mladoženja ističe zastavu na kući i istovremeno poziva svatove. Svatovi se pozivaju tako što se nosi boca rakije i ide se od jednog do drugog svata. Svi koji popiju rakiju dali su pristanak da će se odazvati u svatove. Samo smrtni slučaj može spriječiti pozvanog svata da se toga dana ne odazove. Svadba je obično otpočinjala u nedjelju uvečer, kada su se okupljale uzvanice. Svatovi su dolazili na konjima koji su za tu priliku bili pripremljeni i okićeni. Držani su u štali i po nekoliko dana kako bi bili odmorni i izdržljivi. Svatovi bi se također pripremali. Odjeća bi se tražila i u trećem selu, ako je bilo što nedostajalo u kući. Zbog toga nitko nije nikome zamjerao. Birala se najbolja odjeća, a kapa je bila obvezno okićena obojenim papirom, perjem ili biserima. Naročito su bili okićeni konji kojima su griva i rep bili puni šarenih kitica, a oko vrata visjeli su im đerdani od lješnika ili bisernih kuglica. Djevojke su se nadmetale koja će bolje okititi konja, jer se gledalo čiji je svat bolje obučen i čiji je konj bolje okićen. Svaki je svat sobom nosio bocu rakije, a prvijenac je nosio drvenu bukliju koja je također bila okićena. Dolazak pred mladoženjinu kuću bio

je naročito svečan. Svatovi bi u galopu dojurili htijući valjda dokazati kako su pripremili konje za sutrašnji put do djevojčine kuće. Budući da se nitko ne može sâm ukopati, a ni oženiti, to je svaki svat donosio prinos za svadbu. Prinos je nošen na leđima ili na konju, zavisno od količine, što je opet zavisilo što je tko u srodstvu s mladoženjom. Najviše prinosa nosio je kum i prvijenac, što je obvezno bio mladoženjin ujak. Obično se za prinos nosio pršut, kruh i pogača, pita, 5 do 10 litara vina i boca rakije. Ujak i kum su obično donosili zaklana ovna, ali nije rijetkost da i drugi svatovi, posebno bliža rodbina, donose ovna u prinos. Znalo se, često, dogoditi da se na svadbu donese i po desetak ovnova. To je svakako bio kuriozitet i o tome se pričalo u okolici. Domaćin je već u popodnevnim satima bio na svom mjestu. Raspoređivao je što će tko raditi i brinuo se da te večeri bude sve spremno. Važno je napomenuti da nikada, ili skoro nikada, domaćin nije bio mladoženjin otac. To je obično pripadalo strica ili nekog uglednijeg starca iz susjedstva. Time se valjda htjelo pokazati kako se kuća tih dana prepušta u ruke drugome kako bi svega bilo u izobilju. Mladoženjin je otac sjedio uz domaćina i bio mu pri ruci kada je trebalo nešto poduzeti. Domaćin je na raspolaganju imao radnu snagu koja ga je bespogovorno slušala cijelo vrijeme. Tu je kuhar zv. *kogo*, raznosači hrane, oni koji se brinu za smještaj i ishranu konja, za točenje pića i druge poslove. Sva je posluga svoju zadaću shvaćala odgovorno i sve je funkcionalo kao sat. Mladoženja je bio "*Katica za sve*". Stalno je opsluživao i vrlo je rijetko sjedao za stol. Trčao je gdje god drugi ne bi mogli. Raznosio je hranu, točio piće, dočekivao goste i odgovarao na svačije upite i zahtjeve. Jednom riječi, bio je najzaposleniji. Pokatkad bi na časak sjeo za stol, ali bi ubrzo ustao, čim bi ga netko zovnuo, a zvali su ga za sve, jer je, uz domaćina, bio najodgovorniji. Kao da su svi željeli da ga što više opterete da bi što bolje zapamlio svadbu i kako ne bi poželio da se ponovi.

Kada bi se sve uzvanice našle u kući i svatovi posjedali oko stola, domaćin bi prekinuo tišinu i tihim, ali svečanim glasom otpočeo bi otprilike ovako:

"Dragi susjedi i prijatelji ove kuće! Zapala me odgovorna dužnost da budem domaćin ove kuće koja ovih dana gori od veselja. Vi ste svi pozvani da budete sudionici tog veselja i da ga maksimalno uveličate. Pozvani ste u svatove, ali još ne znate kakvu

će tko dužnost obavljati, pa bi trebali i to saznati.“ Uzme natočenu čašu u ruku i nastavi: “Svaka vojska ima svoga vođu, i vi ste jedna vrsta vojske i treba vam vođa.” Okrene se starom svatu i nazdravlja: “Zdrav si, stari svate, vođo svatova!” Stari svat prihvata zdravicu, a domaćin mu dalje ukazuje kakva mu je obveza u svatovima. Stari svat zahvaljuje na ukazanoj dužnosti i obraća se ostalim svatovima govoreći im šta im predstoji i tražeći od njih obveznu poslušnost za vrijeme puta i boravka u kući novih prijatelja. Nakon kraće stanke domaćin se na isti način obraća ostalim svatovima i svakoga zdravicom imenuje redom: prvijenca, barjaktara, kuma, djeverbašu, djevera i čauša, ako ga ima. Naime, čauš nije obvezatan u svatovima, ali ako netko hoće biti čauš ili ako je po prirodi šeret, biraju ga za čauša. Čauš se ne podvrgava nikakvim svatovskim zakonima. Njemu je sve slobodno i nitko mu ništa ne zamjera. Od njega se traži šala, zadirkivanje, bockanje i nadmudrivanje svih i svakoga. On je pokretač svih smiješnih scena.

Prva večer svadbe je manje burna. Poslije večere i imenovanja svatova neko se vrijeme sijeli, a zatim se ide na spavanje kako bi se odmorilo za narednu večer, koja je najveselija i najnapornija. Broj se svatova kretao zavisno od imućnog stanja mladoženjine kuće, a uglavnom je bio od 3 do 15 svatova. Rijetki su prelazili brojku od 20, a 7 je ljudi činilo barjak svatova. Ako je bilo manje od 7 svatova, barjak nije nošen. Veći broj svatova predstavljao je velike teškoće u pogledu smještaja, kako ljudi tako i konja, za koje je trebalo naći štale i hranu.

Ujutro su svatovi bili na okupu, spremni za put. Svi su bili okićeni, nosili su buklje (boce s rakijom), a džepovi su im bili puni voća koje se bacalo djeci kada bi izašla vidjeti svatove. Pred svatove je iznošena zdravica (vino) i nitko od njih nije smio odbiti zdravicu. Trebalо je bar “poljubiti” zdravicu. Prvijenac je svakoga nudio bukljom koja je bila okićena i napunjena vinom. Na barjak je, pored jabuke ili naranče, stavljana i kita koja je u djevojčinoj kući zamijenjena novom. Djevojke pjevačice bile su stalno na nogama i pjevale su svatovima i na polasku i na povratku i, stalno, za vrijeme svadbe. Njihova je uloga bila teška, ali im je nadoknadivana novcem, “kolarinom”, koju su davali svatovi. Pjevačice su smisljale razne prigodne pjesme, ali su neke, najpoznatije, nasljeđivane i obvezno su se čule na svakoj svadbi. Jedna od takvih je:

*Pjeva pjeva u naranči sabah zora je
Ustani se mladoženja budi svatove.
Ja sam ludo i nejako, ja ne umijem.
Kad si ludo i nejako zašto se ženiš
Mene ženi stara majka pa šta će joj ja...*

Ta se pjesma pjevala ranom zorom kako bi se svatove upozorilo da požure s pripremama jer treba sjesti za stol i, poslije kraćeg dogovora, krenuti na put.

Ako je vrijeme polaska, pjevačice opet pjesmom upozoravaju svatove:

*Upućujte kićeni svatovi
Kratki danci tijesni klanci
Zakasniti ćete...*

Za cijelo vrijeme svadbe pjevane su isključivo svatovske pjesme, a najsvećaniji je trenutak kada bi domaćin zapjevao "od uha" tzv. *putničku*. Nastavio bi stari svat, a zatim i svi ostali svatovi tako što bi jedni drugima pjevali i odvraćali.

*Stari svate, razveseli društvo..., a on bi odmah odgovarao:
Društvo moje šeno i veselo...*

Ako bi se svatovi načas utišali, pjevačice bi ih odmah pjesmom nagovarale na pjesmu kako bi "štimung" bio na visini.

Pred polazak svatova domaćin bi ih obvezno upozorio na ponašanje u putu, ali i u djevojačkoj kući, kako poslije njih ne bi bilo kojekakvih priča o nedoličnom ponašanju. Sramotno je bilo da se netko od svatova napije, posebno u djevojčinoj kući. Međutim, kada se svatovi vrate u mladoženjinu kuću, svakome je dozvoljeno da piye do mile volje. Čak je i poželjno da ih bude što više "*pod gasom*", jer je veselje izražajnije, a to je znak da je na svadbi bilo svega u izobilju. Domaćinova zdravica *u čast sretnog puta* bila je svečani trenutak koji su svatovi dočekivali stojeće. Za to vrijeme u dvorištu su bili pripremljeni konji, koji su nestrpljivo cupkali nogama, vjerojatno iznenađeni takvom bukom i vrevom. Puške su pucale, a djevojke se nadmetale koja će ljepšim glasom zapjevati:

*U putu vam dobra sreća i gospodin Bog,
Tko vam htio nauditi ne dao mu Bog.*

Dok su svatovi izlazili iz kuće i uzjahivali na konje, mladoženjina je majka sve škropila krštenom vodom. Svatovi su kretali s pjesmom, a za njima pjevačice koje su ih pratile sve do izlaska iz sela. Pjesma se nije gubila sve dok svatovi ne odmaknu od sela, kada se

pjevačice vrate u kuću. Tada nastaje zatišje, jer treba prionuti na posao. Trebalо je mnogo toga obaviti i srediti za poslijе podne, kada će svatovi dovesti mladu u kuću, a tada je i vrhunac veselja.

U djevojčinoj je kući najveće veselje u noći prije njezinog odlaska. Tada se obično sijeli cijelu noć. Djevojke pjevaju emotivne pjesme, i poneka suza poteče. Uđavača treba biti hrabra, jer se smatra, ako ne plače, da joj je udaja po volji. Ranim jutrom, kao i u mladoženjinoj kući, sve je budno i sve je u iščekivanju. Stolovi su pripremljeni i ispunjeni hranom i pićem. Naime, smatralo se da ne treba ništa donositi na stolove kađa svatovi sjede. Kasnije je to izmijenjeno, i na stolovima je bila samo rakija, a jelo je kasnije servirano. Kada se začuje svatovska pjesma, ispred kućnih vrata se postavi stol za kojim sjede domaćin i njegova dva pomoćnika. Oni čekaju svatove pred kućnim vratima. Domaćin u ruci drži bukaru s vinom i čeka muštulukčije. To su obično prvijenac i još dvojica svatova, koji dolaze prije ostalih, kako bi od domaćina dobili dozvolu da mogu doći u kuću. Prilikom dolaska muštulukčija nastaje nadmudrivanje između prvijenca i domaćina, dok se napokon ne izmjene zdravice, a muštulukčije dobiju "dozvolu" označenu zakačenim maramicama. U vrijeme dolaska muštulukčija djevojke pjevaju:

*Dobro došli muštulukčije,
Dobre glase donosili od sve družine.*

Pošto dobiju dozvolu, muštulukčije se vraćaju svatovima i starom svatu saopćuju da su lijepo primljeni i da su dobili odobrenje za dolazak u djevojčinu kuću. Tada svi nastavljaju put, ali ovoga puta pred kućom razgovor s domaćinom vodi stari svat. Dok oni razgovaraju, svatovi slušaju i čekaju dozvolu od starog svata da mogu sjahati. Razmjena zdravica između domaćina i starog svata znak je da je dozvola dobivena i da svatovi mogu sjahati. Konje preuzima posluga, a svatovi iza domaćina i starog svata ulaze u kuću. Nastaje razgovor u vidu bockanja i nadmudrivanja svatova i domaćih, ali najviše između domaćina i starog svata. Sve se uglavnom svodi na to da su svatovi došli u dvore, gdje navodno ima jedna "bijela golubica" pa bi je željeli vidjeti. Nakon izvjesnog vremena djevojka, u pratnji brata, dolazi među svatove i tada nastaje veseliji "stimung". Djevojka ljubi ruku domaćinu, a zatim se rukuje sa svim svatovima i sjeda za stol kod djevera.

Ranije se obavljala ceremonija prstenovanja, ali to se već duže vrijeme ne čini. Taj su čin obavljali kum i djeverbaša tako što su djevojku okretali ukrug oko natočene bukare s vinom koja je stajala na prostrtoj vreći. Bukara je bila prekrivena maramicom na kojoj je bio prsten. Tom prigodom provodi se šala jer se prvo pojavljuju lažne "udavače", a kum i djeverbaša ih vraćaju sve dok se ne pojavi ona prava. Ona dolazi bosa, pa joj daju nove opanke, češalj i ogledalo. Pošto je prstenuju, djevojka se obuva i tada je spremna za put u novu kuću.

Za vrijeme ručka kićenje svatova obavlja sestra udavače ili njezina najbliža rodica. Neoženjenim se maramice stavljaju na lijevu stranu, a oženjenima na desnu. Darovi se plaćaju. Za vrijeme ceremonije djevojke pjevaju, a pri kraju ručka prozivaju svatove da daruju i njih što su pjevale. Taj se novac zove "kolarina" i djevojke ga ravnopravno dijele.

Pred polazak svatova djevojčin otac ili netko od njezinih najbližih djevojci daje blagoslov skrećući joj pažnju na njezino buduće ponašanje. Govori joj da novu majku prihvati kao i svoju rođenu, a oca kao i svoga, da ne okalja kuću iz koje je otišla i da se ponaša kako je odgojena.

Kada dođe vrijeme polaska, djevojka se pozdravlja s ukućanima i sa svima nazočnima na svadbi. Svatove ispred kuće čekaju konji pripremljeni za jahanje. Svaki svat plaća naknadu onome tko mu je konja pripremio. Djevojka se iz kuće upućuje s bratom, a djever ide pored njih. Na kraju sela brat predaje sestraru djeveru, a ovaj mu uzvraća novcem. Sestra također dariva brata, nakon čega je preuzima djever. Time je ceremonijal u djevojčinoj kući završen. Predstoji samo ručak za sve goste, a poslije ručka svi se gosti razilaze kućama. Ostaju jedino oni koji su određeni da idu u *pohode* za djevojkom, pa se i zovu "pohodari". Oni će iste večeri poći za svatovima u mladoženjinu kuću. Tamo će biti na večeri i sijelu, a ujutro se vraćaju kući. Ranije je bio običaj da se u pohode ide nakon tjedan dana, ali vjerojatno radi smanjenja troškova to je izmijenjeno i u pohode se ide istoga dana.

Po izlasku iz djevojčine kuće svatovi razigravaju konje, jedino se djeverbaša drži uz djevojku i djevera. Ako malo i razigra konja, opet se vrati kako bi bio u blizini mlade i djevera.

Svatovi se upućuju prema crkvi, gdje već čeka mladoženja, jer on nikada nije išao u svatove. Tek u posljednje vrijeme i mladoženja

ide u svatove, ali poslije vjenčanja on ipak žuri kući kako bi bio siguran da je sve dobro pripremljeno. Pred kućom mu djevojke pjevaju, a on ih dariva posipljivći ih sitnim novcima, voćem i bombonima. Prima čestitke od roditelja, rodbine i svih nazočnih.

Domaćin je opet pred kućom i sjedeći čeka muštulukčije koje dolaze i donose "dobre glase". Pošto ih daruju, vraćaju se pred svatove, a zatim svi skupa dolaze pred kuću. Dolazak mlade pred kuću kulminira veseljem. Djevojke pjevaju, puške pucaju i sve je u užurbanosti i pokretu. Nestrpljivo se čeka mlada i mjere njezini postupci. Pred vratima je čeka muško dijete koje ona okreće tri puta oko sebe, a zatim ga daruje. Svekrva joj je pripremila slatke kolače i ona s njom ulazi u kuću, razbaci vatru na ognjištu, a iz burila prolije vodu. Ispred vrata baca rešeto preko kuće, a zatim s djeverom i svatovima ide u kuću i sjeda za stol. Nastaje još veće veselje koje traje cijelu noć. Time je ceremonijalni dio svadbe okončan i sada predstoji samo pjesma i veselje koje neprekidno traju do jutarnjih sati.

Sutradan slijede darovi koje je mlada donijela svatovima. Dijeli ih na ručku ili svakome svatu na ispraćaju prilikom odlaska iz kuće. Darovi se plaćaju.

Kada se svatovi raziđu, kuća se čisti, razmješta, vraćaju se pozajmljene stvari i nastavlja se redovni život obitelji. Prvih dana svekar, kojega je ranije mlada zvala babo, obilazi s nevestom imanje i upoznaje je s njivama i vrtovima.

Prve nedjelje mlada ide u crkvu s djeverom, a tamo se okupe i svatovi i novi prijatelji. Mladoženja sve časti, a za tu priliku od kuće se donese jelo i piće. Na Poklade se okupe sve mlade i tada se priča čija je najljepša. Toga se dana i "pomame" jer im se ništa ne zamjera. Zadirkuju muškarce, posebno one na koje su "kivne" odranije, pa im je sada zgoda jer im nitko neće zamjeriti.

Trajanje svadbe ranije je bilo tri dana, a kasnije je sve svedeno na dan i dvije noći. Međutim, u novije doba, kako se običaji reduciraju tako se i vrijeme trajanja smanjuje. Tome doprinosi ekonomski činitelj, ali i odnos prema činu sklapanja braka i njegovu značenju u obitelji kao osnovi društva i države.

BOŽIĆNI OBIČAJI

Božić je najveća svečanost u obitelji. To je bio izljev veselja i radosti od najmlađeg do najstarijeg ukućanina. Svi su tada pjevali i veselili se. Nitko se nije ustručavao. Čak su i manji izgredi i nestasluci djeci propuštani, iako bi se drugih dana za takvo nešto doobile batine. Nije bez razloga za božićnih dana spominjana priča o nadmudrivanju djece koji je najveći svetac u godini. Kada je neko dijete reklo da je to Božić, ciganče mu je odvalilo šamar govoreći: "A tko te za Božić pita?" Znači, Božić je uvijek bio izvan kategorije i usporedivanja s ostalim blagdanima. Tih dana svatko je rado primljen i počašćen u kući. Svatko je dobrodošao gost na Božić. Tada su se i neprijateljstva zaboravljala. Susjedi su se mirili i na taj dan svi su skupa pjevali zaboravljući ljute svađe i prepirke iz ranijih dana. Djeca su vjerovala da će onaj tko se tih dana potuće dobiti čireve po guzici, pa su, čim bi se netko od njih zaboravio i otpočeo kavgu, zapjevali:

*Čiri biri pletiri po guzici četiri,
Svaki petak po desetak, na godinu po stotinu.*

Ti bi djelovalo na zavađene i načas bi se umirili, pa bi opet postali prijatelji. Jer, čirevi nisu prijatni, posebno na mjestu o kojem se pjevalo. Koliko je to mjesto osjetljivo na čireve govori i izreka koja se često čuje: "Ugađa mu kao čiru na guzici."

Pripreme za Božić otpočinjale su mnogo ranije. Djevojke, posebno čobanice, svaku bi se večer okupljale i, poslije zatvaranja stoke, počelo bi "veselanje". To je pjevanje božićnih pjesama uz pripjev "veselo, veselo", koji je kod svih u selu budio prijatna osjećanja na nešto što tek dolazi i čemu se treba veseliti. Pjesma je unosila radost i vedrinu u potkrovla zadimljenih kućica. Bilo je raznih stihova koji su se pjevali, ali bilo je trajnih koji su se ponavljali svake godine:

*Božo zove s one strane, veselo, veselo.
Djeca mu se odzivaju, veselo, veselo.
Jesu li vam ljudi doma? Veselo, veselo.
Otišli su u badnjake, veselo, veselo,
U badnjake veseljake, veselo, veselo...*

Što se Božić više približavao, veselanje je bilo intenzivnije i jače. Čulo se u sumrak, na sijelu, na mobi, na paši, pa i ispred

crkve poslije nedjeljne mise. Pred Božić sve je odisalo veseljem, ali tri predbožićne nedjelje unosile su i nemir među djecu, jer su ih bojažljivo očekivali. Prva nedjelja Adventa zvala se „*djetinci*” i pamćena je po „vješanju” djece, a majke su ih morale „otkupljivati”. Odrasli su išli od kuće do kuće noseći uže preko ramena, što je majkama bio znak da spremaju otkupninu. Djeca su se skrivala i bježala od tog „nasilja”, a majke su donosile rakiju, smokve, bajame i dr. Iduće su nedjelje na redu bile majke, a ta se nedjelja zvala „*materice*”. Djeca su opet bila zabrinuta jer se poneka majka i „potegla” za gredu kako bi dala što bolju otkupninu. Svakako su to djeca popratila sa suzama, ali bi priskočila baka s otkupom, pa bi se sve opet smirilo. I treća nedjelja, zv. „*očići*”, imala je istu svrhu, samo su sada kažnjavani očevi. Oni bi se najbolje snalazili i rijetko je tko uspio nekoga od njih „potegnuti” za gredu, jer je boca brzo bila na stolu, a djeca su bila mirna i zadovoljna. Sve je to imalo za cilj stvaranje raspoloženja za božićno veselje, a trebalo je utjecati i na dječje ponašanje prema roditeljima.

Posljednji tjedan pred Božić bio je sav u znaku neposrednih priprema. Trebalo je ubrati dobrih drva, samljeti bijelog brašna, ali i ubrati badnjake koji su bili simbol božićnog slavlja. Svaka je kuća brala po tri badnjaka od hrastova drva, no u posljednje se vrijeme broj sveo na jedan, vjerojatno zbog čuvanja šume i štednje drva. Tih dana kuća se čistila i nabavljalo se u kuću sve bez čega Božić nije mogao biti. Često je spominjana izreka: „Ne traži se Božić na Božić!” Treći dan pred Božić zvao se *Stražnji dan* i tada je sve bilo spremno. Badnjaci su bili prislonjeni uz kuću, a kod ognjišta je postavljen drveni ožeg zv. „veseljak”, jer se metalni u vrijeme božićnih blagdana sklanjao. Grane bršljana su ubrane i čekale su Badnje jutro, kada će biti raznesene po svim njivama i vrtovima, a to se zvalo „gobinjanje”. Na ambaru su već stajale „česnice” ispisane otvorom čaša raznih veličina, jer kruha je trebalo biti dovoljno za sve dane božićnih blagdana.

Božićno je slavlje otpočinjalo na Badnji dan. U ranim jutarnjim satima ustajali su mladići, uzimali grane bršljana i išli od njive do njive zabadajući na svaku njivu po jednu granu. Najposlije bi se našli na groblju, gdje su okitili grobove i zazvonili zvonom na crkvici. Poslije su se vraćali u selo, „gobinjali” guvna, torove, pojate i kuće, a potom i badnjake prislonjene uz kuću. Zvonjava u noći na poseban je način unosila osjećaj veselja, pa je malo tko

ostajao u krevetu. Svi su rano ustajali i posjećivali susjede čestitajući im Badnjak. Tog jutra se zajednički ispijala kava jer su sva čeljad bila na okupu. Rakija se pila već u rano jutro, a čitav dan trošilo se samo posno jelo, jer Badnji dan je post kojega se svatko pridržavao. U svakoj je kući toga dana bilo uštipaka napretek, i to od pšeničnog brašna, što je drugih dana bila prava rijetkost. Neki su za Badnjak nabavili i ribu iz Dalmacije, a bakalar se mogao vidjeti samo kod izrazito imućnih obitelji. Oni koji nisu mogli kupiti ribu za ručak imali su raštan, malo bolje začinjen uljem, pa je i to bio doživljaj za sve ukućane, posebno za djecu.

U predvečerje je domaćin iz ambara "namirivao" meso koje se kuha za božićni ručak. Kidalo je od svakog komada pomalo, jer Božić je i treba da bude mesa u izobilju. Kupus raštan je ubran i očišćen s čitavim listom, jer se za Božić lišće nije smjelo prekidati. Ako u nekoga nije bilo raštana, tražen je, jer Božić bez mesa i raštana nije pravi blagdan. Svaka je kuća za Božić zaklala bravče i većina je pekla "zaoblicu". To je otpočeto na Badnjak uvečer i pečenje je trajalo sve do ponoći, do polaska u crkvu na ponoćnu misu. Čitava je noć proticala u spremanju hrane za Božić jer se taj dan ništa ne spremi. Tada se samo jede, piće i veseli. To je jedini dan u godini kada svega ima u izobilju. Pod tim *svega* misli se na kruh, meso i vino. Ostalih dana bilo je pokatkad i vina i mesa, ali ne u tolikim količinama i u takvom izobilju. Meso, vino i kruh bili su pojam bogatstva. Zbog toga je često u pjesmi ponavljan:

Božić nam je, milo nam je, veselo, veselo...

U Božića tri nožića, veselo, veselo,

A u Jure ni kusture, veselo, veselo...

Na Badnju večer kuća je posipana slamom, a pripremljene su i tri svijeće pobodene u sud sa žitom za ceremoniju božićnog ručka. Žito je sastavljen od svih sjemena koja se siju na njivi i koja su se uzgajala te godine, a tim se žitom posipalo kada se čestitao Božić.

Na Badnju večer su prestajale i sve zabrane koje su do tada važile za djecu i djevojke. Naime, djeca nisu smjela ići na sijela sve dok ne odrastu, a djevojkama je to bilo stalno zabranjeno. Na Božić ta zabrana nije važila, ali po Božiću opet bi stupila na snagu.

Na Badnju večer, kada bi čobanica dotjerala stoku iz brda, domaćin je s bukarom vina odlazio pred tor. Nosio je hrastovu

glavnju, a u torbi kolač od pšenice zv. "navratnjak", te svijeću od voska. Čekao je na vratima tora i koja bi ovca posljednja ušla u tor na njezinim je leđima lomio "navratnjak". Zapaljena svijeća hrastovom glavnjom gasila se u vinu, a kolač je podijeljen ovcama. Glavnja je ostavljana u toru, a vino je vraćeno kući i trošeno je prilikom večere. Za vrijeme te ceremonije domaćin se *mirbožio* s čobanicom dajući joj ugašenu svijeću koju bi ona nosila u torbi prilikom odlaska na pašu.

Poslije povratka s ponoćke kratki je odmor bio samo predah za sutrašnji dan, pun veselja i pjesme, a i za narednu noć, koja će biti vrhunac ludovanja uz jelo, piće, igru i pjesmu. Netko bi, vraćajući se s ponoćke, zavirio i u lonac iznad vatre, jer ponoć je prošla i nema više posta. Gdje je spravlјana pečenica, ražanj se još vrtio iznad napola ugasle žerave kako bi meso bilo vruće za božićni ručak. Postoji vjerovanje da se za vrijeme pečenja božićnog brava sve ovce u toru okrenu u pravcu kuće u kojoj se peče. Isto tako se vjerovalo da se komostri (verige) u vrijeme kuhanja božićnog ručka ne mogu zagrijati. Gdje se nije peklo bravče na ražnju, prodirao je snažan miris pečenja ispod zagrijanog sača, i svi su nestrpljivo očekivali kada će ga domaćica podignuti.

Po povratku iz crkve badnjaci se unose u kuću i postavljaju na vatru kako bi zagorjeli do ručka. Buđenje za ručak bilo je prije svanuća kako bi svi ukućani mogli toga dana zajedno blagovati. Nije se, pri tome, zaboravila krupna stoka kojoj je prije ručka dat obilan obrok, dok se sitna tjerala na pašu odmah poslije ručka kao i svakog drugog dana. Kada se sva čeljad okupe oko stola, domaćica postavlja božićni ručak. Najprije se postavlja sud sa svijećama i miješanim žitom, a zatim, po redu, jelo i piće. Kada se sve postavi, domaćin pali svijeće i otpočinje molitvu. Poslije molitve svi ustaju i nastaje *mirboženje*, koje prvo obavljaju stariji s domaćinom, a zatim se redaju sva čeljad. Prilikom *mirboženja* tri puta se izgovara "mir Božji", a ponegdje se uz to odgovara "rodio se sin Božji". Poslije *mirboženja* nastavlja se s jelom i pićem. Odmah poslije ručka ide se na čestitanje Božića kod prvog susjeda i smatra se da prvi čestitar nosi "ikbal" toj kući, pa bi neki rado prepustili drugima da budu prvi čestitari. Međutim, to su u najviše slučajeva bila djeca ili čobani, jer bi oni trebali tjerati stoku na pašu pa bi koristili vrijeme da prvi čestitaju Božić kod susjeda. Domaćin je ostajao u kući i čekao čestitare iz sela. U kasnim jutarnjim satima obično bi se svi

okupljali na jednom mjestu i krenuli zajednički od kuće do kuće radi čestitanja. Pjevalo se i pilo u svakoj kući, a svaka je domaćica nastojala da se čestitari što bolje dočekaju. Veselje je nastavljeno i u večernjim satima, a najuporniji su znali i osvanuti. Nikome se nije zamjeralo jer "Božić je jedan u godini".

Pregorjeli badnjaci, za koje se kaže da su se "preveselili", ostavljeni su za Novu godinu, ali i komad pečenice i jedna česnica (kruh). Jer, Nova je godina smatrana malim Božićem.

Sutradan po Božiću je *Božin dan* i ni tada se ništa nije spremalo jer u kući je bilo dovoljno hrane i pića. Božićne kosti se nisu smjele prebijati, nego su ostavljane na jedno mjesto i iznošene su sa slamom koja je bila razasuta po kući. Taj dan je bio i prvi "pazar" za djevojke. Već se tada počela realizirati zametnuta priča o ženidbi, nastala za vrijeme božićnog ručka.

Koliko je obilnost jela i pića ostavljala dojam na svakoga moglo se vidjeti iz pjesme koja bi se tih dana čula:

*Moj Božiću, dobro mi je na te,
Dobro na te i dva dana za te.*

Ali, sjetivši se teškog rada koji čeka u proljeće, kada neće biti ništa osim suhog kruha i mlijeka, dodali bi:

*Moj Božiću, i ti si baraba,
Ode moja pečenica džaba.*

Đuro Kriste

Einige geistliche und weltliche Sitten und Gebräuche der Bevölkerung in der Pfarrei von Trebinja

Zusammenfassung

Die Sitten als Bestandteil des Lebens und der Arbeit der Bevölkerung in der Pfarrei von Trebinja behielten ihre Urform im allgemeinen bis zu den 60er Jahren dieses Jahrhunderts. Zu der Zeit führte Straßenbau, Elektrifizierung sowie Eröffnung der Achtklassenschule zur Reduktion, aber auch zum allmählichen Vergessen mancher Sitten.

Die Verwerfung der Volkstracht als eines Symbols der Eigentümlichkeit und Identifizierung jeder Gegend beeinflußte neben relevanten Faktoren auch wesentlich diesen Vorgang.

Das Aufhören mit dem Gebrauch von Pferden und Ochsen als Hauptmitteln im Verkehr und in der Wirtschaft und besonders das Verlassen der Feuerstelle als Mittelpunkts aller Ereignisse in der Familie brachten den Prozeß der Reduktion bzw. des Bruchs mit manchen geistlichen und weltlichen Sitten in Schwung.

Durch die Einführung des kommunistischen Verwaltungssystems 1945 und durch die Verbote der Äußerung von religiösen Gefühlen wurde die Kontinuität der Sittenpflege beeinträchtigt. Noch tragischer wirkte sich darauf der Sieg dieses Systems aus, denn 180 junge Leute aus der Pfarrei von Trebinja kamen ums Leben, 127 davon jünger als 30, und 112 verunglückten am Ende des Krieges 1945 auf dem Kreuzweg.

Auf Grund all dessen verlieren sowohl geistliche als auch weltliche Sitten allmählich ihre Ursprünglichkeit und Qualität, womit unser kulturelles Erbe immer mehr ärmer wird.